

चतुर्भुज सुरक्षा संवाद (QUAD): तत्त्वे, महत्त्व | MPSC नोट्स

QUAD- चतुर्भुज सुरक्षा संवाद, हा एक अनौपचारिक धोरणात्मक मंच आहे; ज्यामध्ये यूएसए, भारत, ऑस्ट्रेलिया आणि जपान या चार राष्ट्रांचा समावेश आहे. मुक्त, समृद्ध आणि सर्वसमावेशक इंडो-पॅसिफिक प्रदेशासाठी काम करणे हे QUAD चे प्राथमिक उद्दिष्ट आहे. जपानचे पंतप्रधान शिंजो आबे यांनी 2007 मध्ये क्वाडच्या निर्मितीची कल्पना सर्वप्रथम मांडली होती.

अलीकडच्या काळात, जगात सध्या चालू असलेल्या भू-राजकीय स्थितीमुळे QUAD बातम्यांमध्ये पाहिले जाऊ शकते. एमपीएससी परीक्षेच्या दृष्टिकोनातून ते प्रासंगिक आहे.

QUAD म्हणजे काय?

QUAD- Quadrilateral Security Dialogue (QSD) हा एक अनौपचारिक धोरणात्मक मंच आहे ज्यामध्ये यूएसए, भारत, ऑस्ट्रेलिया आणि जपान या चार राष्ट्रांचा समावेश आहे. 2007 मध्ये जपानचे माजी पंतप्रधान शिंजो आबे यांनी QUAD ची औपचारिकता केली होती. QUAD गटाचे मुख्य लक्ष एक मुक्त आणि सुरक्षित इंडो-पॅसिफिक प्रदेश स्थापित करणे आहे.

QUAD: इव्हेंटची टाइमलाइन

QUAD- चतुर्भुज सुरक्षा संवाद निर्मितीला कारणीभूत असलेल्या घटनांची टाइमलाइन आहे :

2007: एशियन आर्क ऑफ डेमोक्रेसी- ऑस्ट्रेलिया मागे हटले

चतुर्भुज एक 'एशियन आर्क ऑफ डेमोक्रेसी' बनवणार होते. शेवटी, मंगोलिया, कोरियन द्वीपकल्प, मध्य आशिया आणि दक्षिण-पूर्व आशियातील इतर काही देशांचा समावेश करण्याची कल्पना होती. तथापि, 'द एशियन आर्क ऑफ डेमोक्रेसी'चा भाग होण्यासाठी QUAD मध्ये चीनचा समावेश नाही. यामुळे माजी यूएस स्टेट डिपार्टमेंट सारख्या तीव्र टीकाकारांना कारणीभूत ठरले की हे चीनविरोधी पाऊल आहे. तर काहींनी याला 'लोकशाही आव्हान' म्हटले आहे. चतुर्भुजावरील चिनी संतापामुळे ऑस्ट्रेलियन लोकांमध्ये अस्वस्थता पसरली. 2008 मध्ये, केविन रुड (ऑस्ट्रेलियाचे माजी पंतप्रधान) यांनी शेवटी चतुर्भुज संपुष्टात आणले, ज्यामुळे चीन सरकारशी घनिष्ठ संबंध असल्याचे संकेत मिळाले.

2012: डेमोक्रेटिक सिक्युरिटी डायमंड- हिंद महासागरापासून पश्चिम पॅसिफिकपर्यंत सागरी सुरक्षा

जपान सरकारने शांततावादी संविधानाची पुनरावृत्ती करण्याचे वचन दिले आहे. विशेषतः, जपानचे पंतप्रधान: शिंजो आबे. 'डेमोक्रेटिक सिक्युरिटी डायमंड'च्या स्थापनेसह जपानची युनायटेड स्टेट्स ऑफ अमेरिका सोबतची सुरक्षा युती पुन्हा कॅलिब्रेट करण्याचे त्यांनी वचन दिले आहे. ही समविचारी, इंडो-पॅसिफिक देशांची प्रस्तावित धोरणात्मक युती आहे. हे सर्व देश चीनच्या वाढत्या नौदल सामर्थ्याबद्दल असुरक्षित आहेत .

2017: ऑस्ट्रेलियाचा पुन्हा प्रवेश- चीनचा प्रतिसाद

(ऑस्ट्रेलियाचे माजी पंतप्रधान) यांच्या नेतृत्वाखालील ऑस्ट्रेलियन सरकारला चीनसोबतच्या ऑस्ट्रेलियन आर्थिक संबंधांमध्ये गटबाजी उच्च संघर्षात असल्याचे आढळले. म्हणून, त्यांनी 2008 मध्ये औपचारिक चर्चेतून माघार घेण्याचा निर्णय घेतला. तथापि, ऑस्ट्रेलियन सरकारने पूर्वीच्या अनिच्छेबद्दल ठाम आणि ठाम भूमिका घेण्याचा निर्णय घेतला.

2020: त्रिपक्षीय भारत- अमेरिका, जपान, मलबार नौदल सराव

मलबार सराव 1992 मध्ये सुरू झाला. तथापि, हा सराव 1998 ते 2001 पर्यंत स्थगित करण्यात आला. कारण भारताने आण्विक क्षेपणास्त्र चाचणी घेतल्यावर यूएस सरकारने भारतावर निर्बंध (लष्करी आणि आर्थिक) लादले. शेवटी, 2002 मध्ये दोन देशांनी त्याचे पुनरुज्जीवन केले. नंतर, 2015 मध्ये जपान मलबार सरावाचा कायमस्वरूपी सदस्य झाला. या सरावात लढाऊ युक्ती आणि सिम्युलेटेड युद्ध खेळांचा समावेश आहे.

QUAD राष्ट्र आणि चीन

चीन QUAD चा सदस्य नसल्यामुळे, इतर देशांचे चीन विरुद्धचे धोरण पाहूया-

अमेरिका-

- पूर्व आशियातील चीनची वाढ रोखण्यासाठी अमेरिकेने चीनच्या विरोधात प्रतिबंधाचे धोरण अवलंबले. त्यानुसार, युनायटेड स्टेट्स हे इंडो-पॅसिफिक प्रदेशात आपला प्रभाव परत मिळवण्याचे एक साधन मानते.
- संरक्षण रणनीती यावरील पेंटागॉनच्या त्यांच्या राष्ट्रीय सुरक्षा धोरणाच्या अहवालात चीन आणि रशिया या दोन्ही देशांचे अमेरिकेचे मजबूत प्रतिस्पर्धी म्हणून वर्णन करण्यात आले आहे .

ऑस्ट्रेलिया-

- चीन सरकारने ऑस्ट्रेलियातील जमिनीच्या पायाभूत सुविधा प्रदूषित विद्यापीठांमध्ये स्वारस्य दाखवले आहे जे त्यांच्यासाठी चिंतेचा विषय बनले आहे.
- कारण चीन आणि ऑस्ट्रेलिया यांच्यातील सर्वसमावेशक धोरणात्मक भागीदारीवरून हे दिसून येते की ऑस्ट्रेलिया आर्थिक समृद्धीसाठी चीनवर अवलंबून आहे.

जपान-

- चीन गेल्या दशकापासून या प्रदेशात आपल्या प्रादेशिक सीमा पार करत आहे आणि जपानने त्याबद्दल तीव्र मतभेद व्यक्त केले आहेत.
- जपानची अर्थव्यवस्था निव्वळ निर्यातीसह चीनसोबतच्या व्यापारावर मोठ्या प्रमाणावर अवलंबून आहे जी देशाच्या अलीकडील आर्थिक वाढीपैकी एक तृतीयांश भाग आहे.

- त्यामुळे चीनसोबतच्या प्रादेशिक चिंता आणि आर्थिक गरजांचा समतोल राखण्यासाठी जपानची काळजी जपानने घेतली पाहिजे.

भारत-

- चीनने केलेले आंतरराष्ट्रीय नियमांचे उल्लंघन आणि अलीकडच्या वर्षात विशेषतः दक्षिण चीन समुद्रातील बेटांवर लष्करी सुविधांचा विस्तार आणि लष्करी आणि आर्थिक सामर्थ्याचा विस्तार यामुळे भारतासमोर काही मजबूत आव्हाने निर्माण झाली आहेत.
- भारताला चीनचे सामरिक महत्त्व माहीत आहे आणि तो चीन आणि अमेरिका यांच्यातील संबंधांमध्ये चतुराईने समतोल साधत आहे आणि त्यामुळे चीनच्या धोरणात्मक स्वायत्ततेसाठी कटिबद्ध आहे, ज्यामुळे चीनला दिलासा मिळत आहे.
- खरेतर, भारत अमेरिका आणि जपान यांच्यात होणाऱ्या मलबार त्रिपक्षीय सागरी सरावात सहभागी होण्यास भारताने ऑस्ट्रेलियाला मनाई केली आहे कारण त्यामुळे चीनला नकारात्मक संदेश जाऊ शकतो, जे या सरावाचे कारण आहे.
- ममल्लापुरम शिखर परिषदेत दोन्ही देशांतील भागधारकांना केलेल्या धोरणात्मक मार्गदर्शनाचे महत्त्व आहे, ही सकारात्मक घटना आहे .

QUAD चा आत्मा काय आहे?

स्पिरिट ऑफ QUAD हे खरेतर QUAD च्या सदस्य देशांनी मार्च 2021 मध्ये जारी केलेले संयुक्त निवेदन आहे. या निवेदनात, QUAD च्या सदस्यांनी स्पष्टपणे नमूद केले आहे की-

- ते मुक्त, मुक्त, सर्वसमावेशक, निरोगी प्रदेशासाठी झटतात जो लोकशाही मूल्यांनी भरलेला असतो.
- ते इंडो-पॅसिफिक प्रदेशात कायद्याचे राज्य आणि नेव्हिगेशनच्या स्वातंत्र्याचे समर्थन करतात. भागीदारांच्या चांगल्या श्रेणीसह एकत्र काम करण्यासाठी धूमकेतू.
- त्यांनी हवामानातील बदलांशी लढा देण्याचे, देशांच्या अर्थव्यवस्था जलद गतीने आणि कोविड-19 चे आरोग्यावरील परिणाम सुधारण्याचे वचन दिले.
- सदस्य देशांनी सांगितलेली उद्दिष्टे आणि प्राधान्यक्रम पुढे नेण्यासाठी त्यांचे उद्दिष्ट आहे की ते पथकातील सहभागाप्रती त्यांच्या वचनबद्धतेच्या दुप्पट आणि प्रभावी लस वितरणासाठी लस तज्ञाची स्थापना करून राष्ट्रांच्या वैज्ञानिक वित्तपुरवठा आणि उत्पादन क्षमतांची जोड देतील.

QUAD प्लस म्हणजे काय?

QUAD Plus ही एक इंडो-पॅसिफिक मिनी लॅटरल ऍंगेजमेंट आहे जी इतर महत्वाच्या उदयोन्मुख अर्थव्यवस्थांना QUAD मध्ये समाकलित करण्यासाठी आली आहे. शिवाय, हे एक बहुध्रुवीय दृष्टी प्रदान करते जे आम्हाला QUAD मध्ये सामील असलेल्या राष्ट्रांच्या बहुपक्षीय वाढीचे विश्लेषण आणि मूल्यांकन करण्यास अनुमती देते.

म्हणून क्वाड प्लस हे विद्यमान QUAD चा विस्तार म्हणून पाहिले जाऊ शकते.

क्वाड प्लसच्या उलट ज्याने सामायिक आंतरराष्ट्रीय आव्हानांना सामोरे जाण्यासाठी सहकार्याची चौकट तयार करण्याचे मुख्य उद्दिष्ट ठेवले आहे, क्वाड अजूनही सागरी पायाभूत सुविधा तंत्रज्ञान आणि आरोग्य आव्हानांशी संबंधित संवाद आणि परीक्षेच्या समस्यांमध्ये धोरणात्मक आहे.

QUAD ची तत्त्वे

QUAD गटाच्या स्थापनेचा मुख्य फोकस म्हणजे हिंद-पॅसिफिक महासागरातील सागरी मार्गांचे विदेशी आक्रमणकर्त्यांपासून संरक्षण करणे. QUAD हे मुळात चिनी वर्चस्व कमी करण्यासाठी एक धोरणात्मक गट आहे. QUAD तत्वांद्वारे, नियम-आधारित जागतिक व्यवस्था, नेव्हिगेशनचे स्वातंत्र्य आणि उदारमतवादी व्यापार प्रणाली सुरक्षित करणे हे मुख्य उद्दिष्ट आहे. इंडो-पॅसिफिक प्रदेशातील राष्ट्रांसाठी पर्यायी कर्ज वित्तपुरवठा करणे हे देखील त्याचे उद्दिष्ट आहे.

QUAD चिनी व्यापार आणि शिकारी धोरणे कमी करण्यावर लक्ष केंद्रित करते आणि उदारमतवादी व्यापार आणि नेव्हिगेशनचे स्वातंत्र्य प्रदान करण्याचे उद्दिष्ट ठेवते.

QUAD चे महत्त्व

क्यूएडी चीनच्या आर्थिक आणि लष्करी उदयाचा धोरणात्मकपणे प्रतिकार करते. QUAD चे महत्त्व, विशेषतः भारतासाठी आहेत:

- आपल्या सीमेवर चीनचे शत्रुत्व वाढल्यास भारत इतर QUAD राष्ट्रांचा पाठिंबा घेऊ शकतो.
- सामरिक अन्वेषणासाठी भारत इंडो-पॅसिफिक प्रदेशात नौदलाच्या विस्ताराचा फायदा घेऊ शकतो.
- सामरिक इंडो-पॅसिफिक प्रदेशात चीनची आक्रमकता आणि जबरदस्ती स्वभाव हा QUAD राष्ट्रांमध्ये वारंवार चर्चेचा विषय असल्याचे म्हटले जाते.

QUAD समिट 2022

24 मे 2022 रोजी टोकियो येथे QUAD शिखर परिषद आयोजित करण्यात आली होती. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनी या शिखर परिषदेला प्रत्यक्ष हजेरी लावली होती. QUAD समिट 2022 मध्ये संबोधित केलेले मुद्दे चीन आणि तैवान, चीन आणि सोलोमन बेटे, युक्रेन आणि रशिया आणि उत्तर कोरियाची क्षपणास्त्रे होती. इंडो-पॅसिफिक पार्टनरशिप फॉर मेरीटाइम डोमेन अवेअरनेस (IPMDA), स्पेस कोऑपरेशन, लस भागीदारी आणि क्वाड फेलोशिप या उपक्रमांवर चर्चा झाली.

QUAD समित 2023

पुढील वैयक्तिक QUAD शिखर परिषद 2023 ऑस्ट्रेलियाद्वारे आयोजित केली जाईल.

QUAD ला स्वतःसाठी एक स्पष्ट दृष्टी असणे आवश्यक आहे. QUAD साठी मोकळेपणाचे प्रदर्शन करणे आणि 'मुक्त आणि मुक्त इंडो-पॅसिफिक' ची सर्व चर्चा केवळ घोषणा करण्यापेक्षा अधिक आहे याची खात्री करणे महत्वाचे आहे. QUAD ने एक मजबूत प्रादेशिक सल्लामसलत यंत्रणा तयार करण्यावर लक्ष केंद्रित केले पाहिजे आणि प्रादेशिक महत्वाच्या मुद्द्यांवर ASEAN राष्ट्रांशी समन्वय साधला पाहिजे.

QUAD समोर आव्हाने

QUAD गटाच्या मार्गात काही आव्हाने आहेत, ज्यात हे समाविष्ट आहे:

- दक्षिण चीन समुद्राच्या प्रदेशाच्या संपूर्ण मालकी आणि त्यामध्ये बेटांची निर्मिती करण्याची ताकद यावर चीनचा प्रादेशिक दावा. हा दावा 2016 मध्ये लवादाच्या न्यायालयाने फेटाळला असला तरी चीन अजूनही मागे हटत नाही.
- चीनचे आसियान देशांशी घनिष्ट संबंध आहेत आणि प्रादेशिक सहकार्य आर्थिक भागीदारी (RCEP) या ताज्या उदाहरणावरून चीनचा आसियान राष्ट्रांवरील वाढता प्रभाव नाकारता येत नाही.
- QUAD गट चीनवर प्रतिबंधित करतो आणि समुद्र मार्गाने इंडो-पॅसिफिक आणि पश्चिमेकडील प्रदेशांमध्ये व्यापार आणि नेव्हिगेशन यासारख्या अनेक अटींवर, जपान आणि ऑस्ट्रेलियासारख्या देशांना स्वतःला टिकवून ठेवणे कठीण आहे कारण ते पूर्णपणे चीनवर अवलंबून आहेत.
- देशांचे हितसंबंध आणि आकांक्षा पूर्ण झाल्यामुळे चतुर्भुज गटात सहभागी देशांमधील सुसंगतता नाहीशी आहे.